

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 16, p. 265-277, Summer 2021

Afro-Türk Örnekleminde Renkçiliğin Psikolojik Etkileri The Psychological Effects of Colorism in the Afro-Turk Sample

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.880400>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.02.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.06.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2021

Asya Studies

Öğr. Zeynep Yüney
Milli Eğitim Bakanlığı / Sırrı Yırcalı
Anadolu Lisesi Öğrencisi, Karesi-
Balıkesir,
zeynepyuney@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0098-2652>

Öğr. Berkay Bayram
Milli Eğitim Bakanlığı / Sırrı Yırcalı
Anadolu Lisesi Öğrencisi, Karesi-
Balıkesir,
berkaybayramxgmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4952-561X>

Öğrt. Duygu Kuş
Milli Eğitim Bakanlığı / Sırrı Yırcalı
Anadolu Lisesi, Karesi-Balıkesir,
duygu.tayhani.kus@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7463-8056>

Öz

Ten rengine dayalı ayrımcılık veya diğer adıyla renkçilik; aynı etnik veya ırksal grup içerisinde yaşayan, yaygın olarak koyu ten rengine sahip bireylerin maruz bıraktığı bir ön yargı formu veya ayrımcı tutumdur. Türkiye’de renkçilik kavramı, ten rengi ayrımcılığı anlamını karşılamamaktadır; renk ayrımcılığı anlamında kullanılan yaygın kullanım “ırkçılık” kelimesidir. “Irkçılık” ise ırklar arası ayrımcılığı ifade ederken, ten rengi ayrımcılığını ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Türkiye’de farklı “ten rengi” kavramı farklı bir “ırk”ı çağırılmaktadır. Oysa Türkiye’de yaşayan bir siyahı topluluk olan Afro-Türkler, tamamen Türk kimliği kazanmış bir azınlık grubudur. Afro-Türklerin, Osmanlı İmparatorluğu’nda yüzyıllarca devam eden köle ticareti aracılığıyla Anadolu’ya getirildikleri bilinmektedir. Kölelik döneminden sonra cumhuriyetin ilanı ve yeni anayasanın getirdiği eşit vatandaşlık hakları sayesinde kölelik statüsünden kurtularak vatandaşlığa geçmişlerdir. Kölelik sona erdikten sonra halkın büyük bir kısmı çoğunlukla Ege, Akdeniz kıyılarına yerleşmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşayan bir siyahı topluluk olan Afro-Türkler’in renkçilikten nasıl etkilendiklerini ortaya koymak, Afro-Türklerin ten rengi ayrımcılığına karşı geliştirdikleri tutumları ve geçmişten günümüze Türkiye’de renkçilik olgusunun değişimini incelemektir. Araştırmada betimsel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Afrikalılar Kültür ve Dayanışma Derneği üyesi sekiz katılımcı oluşturmuştur. Afro-Türklerin günlük yaşamlarında karşılaştığı ayrımcılık örneklerini saptamak ve renkçiliğe yönelik geliştirdikleri tutumları belirlemek amacıyla odak grup görüşmesi ve yaşam öyküsü görüşmesi araçları kullanılmıştır. Nitel veri çözümlemesi aşamalarına uygun bir analiz süreci takip edilen çalışmada betimsel çözümlemeden yararlanılmış ve ağırlıklı olarak katılımcıların kendi ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Nitel araştırmalarda araştırmacılar veri toplama sürecinin bir parçası olduklarından çalışmada araştırmacıların konuyla ilgili görüş, düşünce ve yorumlarına da yer verilmiştir. Çalışma, araştırma verileri yöntemleri ve araştırma sürecinde alınan kararlar yazılı olarak kaydedildiği için güvenilirlik ilkesine uygundur. Elde edilen bulguların analizi sonucunda Afro-Türkler’in renkçiliğe karşı geliştirdikleri tutumların geçmişe kıyasla farklılık gösterdiğine, renkçiliğin günlük hayattaki olumsuz etkisinin azalmaya başladığına fakat yine de renkçi tutumların son bulmadığına sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Renkçilik, Afro-Türkler, Ayrımcılık, Irkçılık

Abstract

Discrimination based on skin color, also known as colorism, is a form of prejudice or a discriminating attitude that mostly dark-skinned individuals who live in the same ethnic or racial group are exposed to. The term of colorism in Turkey does not mean discrimination based on skin color; the common usage that is used to refer to skin color discrimination is the word “racism”. However, “racism” is insufficient to refer to skin color discrimination whereas it means the discrimination between races. In Turkey, the term of different “skin color” evokes other races. Afro-Turks, the black community in Turkey, are a minority group that has been completely assimilated into Turkish identity. Afro-Turks are known to have been taken to Anatolia through the slave-trade that had been carried out for centuries in the Ottoman Empire. After the slavery era, they became naturalized by the declaration of the Republic and the rights of equal citizenship brought by the new constitution. After the end of slavery, most of the Afro-Turks settled on mostly the Aegean and Mediterranean coasts. This study aims to put forth how Afro-Turks, a black community living in Turkey, have been affected by colorism, and to analyze their attitudes that they have developed against skin color discrimination, and the changing of colorism fact in Turkey from past to present. In the research, the descriptive research method was used. Eight people from “Africans (Afro-Turks) Culture, Solidarity, and Help Association” form the study group of the research. The focus group interview and the life story interview methods were used to determine the examples of discrimination that Afro-Turks experience in their daily lives, and to define their attitudes that they have developed against colorism. In the study in which an analysis process has been followed that appropriates to qualitative data analysis stages, the descriptive analysis was used, and the statements of the participants were mainly quoted directly. Since the researchers were a part of the data collecting process in the qualitative researches, their remarks, opinions, and comments were included in the study. Since the research data methods and the decisions which were taken during the process were recorded in writing, the study is convenient to the reliability principle. As the result of the collected data analysis, it has been reached that the attitudes that Afro-Turks have developed against colorism show difference when compared to the past, and the negative effect of colorism in daily life has been decreasing but colorist attitudes have not still ended.

Keywords: Colorism, Afro-Turks, Discrimination, Racism

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yüney, Z.; Bayram, B. ve Kuş, D. (2021). Afro-Türk Örnekleminde Renkçiliğin Psikolojik Etkileri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(16), 265-277.

GİRİŞ

Açık ten rengi tonlarının koyu olanlara üstün olduğu düşüncesi üzerine inşa edilmiş olan ten rengi ayrımcılığı, literatüre “renkçilik (colorism)” olarak geçmiştir (Kaya, 2017: 66). İlk kez Walker (1983: 290) tarafından alan yazına kazandırılan renkçilik kavramı, bu çalışmada “aynı ırktan insanlara yalnızca ten renklerine dayalı gerçekleştirilen ön yargılı veya ayrıcalıklı muameleyi” tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Literatürde renkçiliğe ilişkin birçok tanım bulmak mümkündür. Hunter (2013: 247) renkçiliği, “açık ten renkli insanları koyu tenli emsallerine göre ayrıcalıklı kılan bir ayrımcılık süreci” olarak tanımlamıştır. Burke (2008: 17) ise çalışmasında renkçiliği “ten renginin açıklığına veya koyuluğuna göre bireylere avantaj ya da dezavantaj tahsis edilmesi” olarak değerlendirmiştir. Hamilton, Goldsmith & Darity (2009: 32) da çalışmalarında benzer bir tanım yapmışlardır: “Renkçilik, insanların ten rengine göre farklı sosyal ve ekonomik muameleye tabi tutulmasıdır.”

Renkçiliğin çıkış noktasını “beyazların üstünlüğü öğretisi (white supremacy)” ile ilişkilendiren Hunter (2007: 238) bu iki kavram arasındaki bağlantıyı şu şekilde aktarmıştır: “Beyazların üstünlüğü öğretisinin devamlılığı; koyu rengin vahşiliği, mantıksızlığı, çirkinliği ve aşağılığı temsil ettiği düşüncesine dayanmaktadır. Beyaz ten ve beyazlığın kendisi ise tam tersini temsil eder: incelik, akılcılık, güzellik ve üstünlük. Bu zıt tanımlar renkçiliğin temeli olmaktadır.”

Türkiye’de ise renkçilik kavramı kullanım olarak yaygın değildir ve ten rengi ayrımcılığı anlamını karşılamamaktadır. Türk Dil Kurumu (2020)’nin güncel Türkçe sözlüğünde, “renkçilik” kelimesi “renkçi olma durumu” olarak, “renkçi” kelimesi ise “ışığı, gölgeyi ve biçimleri renk yoluyla veren ressam, renklendiren kimse” olarak tanımlanmıştır. Yani “renkçilik” kavramı Türk dilinde sosyolojik bir olgu olarak değil, yalnızca bir resim terimi olarak yer almıştır. Türkiye’de ten rengi ayrımcılığını ifade etmek için yaygın olarak “ırkçılık” kelimesi kullanılmaktadır. Aynı sözlükte “ırkçılık” kelimesinin tanımı; “insanların toplumsal özelliklerini biyolojik, irksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğretisi” olarak ele alınmıştır. Görüldüğü üzere, ırkçılık kelimesi ırklar arası ayrımcılığı ifade edebilirken renkler arası ayrımcılığı ifade etmekte ise yeterli değildir.

Jones (2000: 1497; Akt. Kaya, 2017: 66-67) çalışmasında renkçilik ve ırkçılık arasındaki farkı şu şekilde açıklamıştır:

“Renkçilik ve ırkçılık, birbirinden kolayca ayırt edilemeyecek kadar iç içe geçmiştir; ancak yine de birbirinden farklıdır. ırkçılık, kişilerin ırk ve etnisiteleri sebebiyle ayrımcılığa uğramasına verilen isimdir. Renkçilik ise, kişilerin ilişkilendirildikleri ırk veya etnisiteden bağımsız olarak, fenotipleri yani dış görünüşleri sebebiyle ayrımcılığa maruz bırakılmalarıdır. Renkçilikteki hiyerarşi ırkçılıktakine benzer bir yapı gösterir: açık ten, koyu tenden; beyazların yüz ve beden biçimi, Afrikalı yüz ve beden biçiminden daha değerlidir. Diğer bir deyişle, renge dayalı ayrımcılıkta renk, ırkın bir göstergesi değildir. Örneğin, birisi açık kahverengi tenli ve diğeri koyu siyah tenli olan, aynı ırka mensup iki kişi olduğunu varsayalım. Bu kişiler aynı ırka mensup olmalarına karşın, ten rengi sebebiyle biri diğerinden daha üstün tutulabilir, diğeri daha fazla ayrımcılığa uğrayabilir. Buradaki farklı tutumun sebebi ırk değil, fakat ten rengidir. Yani, bir kişinin ten rengine ilişkin sosyal anlama bağı olarak, o kişinin statüsünün belirlenmesi renkçilik/ renk ayrımcılığıdır.”

Renkçiliğin sosyal etkilerinin yanı sıra siyahî bireylerin iç dünyasına ve ruh sağlığına olan etkileri de vardır. Yapılan araştırmalar siyahî bireyler arasında renk ayrımcılığının depresyon ve psikolojik sıkıntıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Pak, Dion, & Dion, 1991; Thompson, 1996; Williams & Williams-Morris, 2000). Ayrıca Breland-Noble (2013: 224), koyu tenli ergenlerin düşük beden imajı ve benlik saygısına sahip olma olasılığının daha yüksek olduğunu çalışmasında ortaya koymuştur.

Dünyadaki “siyah” temsilleri incelendiğinde ülke fark etmeksizin olumsuz çağrışımlara rastlamak mümkündür. Afrikalıların alt bir ırk ya da kimi zaman ayrı bir tür olarak tanımlandığı sunumlar, gazeteler ve televizyonda yer alan medya görselleri bunların başında gelmektedir (Akpınar, 2020: 74). Birçok kültürün bir arada bulunduğu ülkelerde; kültürler arası farklılıktan kaynaklanan ayrımcılık ve çatışma ile sıklıkla karşılaşmaktadır. Sayıca çoğunluğa sahip olan gruplarda azınlıklara karşı dominant bir tavır gösterme davranışı görülmektedir (Cici, 2011: 20).

Türkiye’de farklı “ten rengi” kavramı farklı bir “ırk”ı çağrıştırmaktadır. Günlük hayatta farklı ten renkleriyle genel anlamda karşılaşılması, karşılaşılacak bireylerin ise farklı ırk ve kültürlerle mensup olması bu algıyı pekiştirmektedir. Oysa Türkiye’de yaşayan bir siyahî topluluk olan Afro-Türkler, tamamen Türk kimliği kazanmış bir azınlıktır. Osmanlı İmparatorluğu’nda yüzyıllarca devam

eden köle ticareti yoluyla imparatorluğun hemen her yerine olduğu gibi, Anadolu topraklarına da getirilen siyah kölelerin neslinden gelenler, bugünkü Türkiye’de Afro-Türkler olarak adlandırılmaktadır (Kaya, 2017: 62). Günümüzde Afro-Türk nüfusu büyük oranda İzmir, Antalya, Aydın ve Muğla illeri civarında yoğunlaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda kölelik aynı dönemde hüküm süren birçok ülkede olduğu gibi yasaldı. Ancak, Osmanlı’da kölelik anlayışı ve biçimi, “Atlantik köleciliği” denilen kölecilik anlayışından farklıydı. Osmanlı toplumunda “köle” sözcüğü pek tercih edilmez, ev işlerinde kullanılan köleler ilk geldiklerinde acemi statüsündeyken, işi öğrendikçe kalfalık statüsüne yükselirdi. Özel işler için alınan kölelere ise “dadı”, “bacı”, “aşçı” gibi sıfatlarla hitap edilir; bu şekilde sanki köleliğin olumsuz yönü saklanmaya çalışılırdı (Olpak, 2013: 124). Afro-Türklerin Anadolu topraklarına birer “köle” olarak getirilmesi ve sahip oldukları kölelik geçmişi günümüzde halen etkisini göstermektedir.

Akpınar (2020: 78) çalışmasında köleliğin etkilerini şu şekilde açıklamıştır: “Kölelik geçmişi, Afro-Türklerin yaşadığı ekonomik ve sosyal sorunları günümüze taşımış ve sadece temsiliyet ve kimlik ilişkisinde değil, aynı zamanda sınıfsal konumlarını belirlemede ve bugünkü örtük veya açık ayrımcılık biçimlerinde kendini göstermeye devam etmiştir.” Cici (2011: 35) de kölelik geçmişinin etkilerini şu şekilde aktarmıştır: “Afrika kökenli Türklerin geçmişteki yaşam ve iş koşulları aslında çoğunluğa göre daha alt seviyede seyrini sürdürmüştür. Bu popülasyonun sonradan azat edilip topluma karışmış olmalarına rağmen dönem içerisinde köle olarak çalıştırılmış olmasının bu duruma etkisi olabilir.” Ayrıca Durugönül (2013: 1403), Afro-Türklerin bugün görünürlük kazanma içinde olmalarının öncelikli sebebinin modern dönemdeki beş göç dalgasından ikincisini oluşturan, Afrika’dan dünyanın başka bölgelerine insanların köle olarak taşınması olgusu olduğunu çalışmasında belirtmiştir. Kölecilik, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte, 1926’da şeriatın kaldırılmasıyla yasal dayanağını kaybetmiş ve Cumhuriyet döneminde fiili olarak ortadan kalkmıştır (Olpak, 2013: 124).

Akpınar (2020: 82), “Afro-Türk” ifadesinin bir kimlik imleci olarak kullanılmasının oldukça yeni olduğunu ve 2006 senesinde kurulan Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği ile yaygınlık kazanmaya başladığını, eski kuşakların ise kimlik ifadesi olarak en sık “Arap” ifadesini kullandıklarını belirtmiştir. Yaşlı kuşak kendilerini tanımlarken “Arap” sözcüğünü kullanıyor, kentlerde yaşamını sürdüren genç kuşak ise Afrika kökenli olduğunu belirtiyor. Bu farklı tanımların alınan eğitim ve yaşanan yer ile birebir ilişkisi var. Yaşlı kuşak geçmişte kendilerini “Arap” ya da “Zenci” olarak tanımladıklarını, “Afrikalılık” tanımının kullanılmasının ise yeni moda olduğunu ifade etmektedir (Toksoy, 2007: 37) .

Afrika kökenli Türkler etnik bir grup olmalarına karşın etnik kimliklerini yalnızca ten rengi farklılıklarına dayanan bir ilişki üzerinden sürdürmektedirler. Kültürlerini yansıttıkları tek etnik ve sosyal ritüelleri Dana Bayramı’dır. Yıllar öncesinde Afrika’dan ilk getirilen azınlıkların yaşattığı olduğu bu bayram 1900’lerde yasaklanarak kaldırılmıştır. Ancak 2006 yılında derneğin kurulmasıyla birlikte tekrar hayata döndürülen bu gelenek yılda bir kez mayıs ayında yazın gelişini kutlamak amacıyla dernek tarafından organize edilerek Afrika Kökenli Türklerce kutlanmaktadır (Cici, 2011: 36).

Dernek çalışmaları ile birlikte başlayan dana bayramları, fotoğraf sergileri, kurumlaşma çalışmaları, paneller, Afro-Türk kadınlarla ilgili yapılan sosyo-demografik araştırmalar vb. Afro-Türkler’i toplumsal olarak görünür kılmaya başlamıştır. Tabii tüm bu gelişmelerde hem ülkemizdeki hem de dünyadaki kültürlerarası ilişkiler, dostluklar, yakınlaşmalar ve çalışmaların da önemi payı vardır. Bu sayede toplumumuzda yakın bir geçmişe kadar aydınların bile habersiz olduğu Afro-Türkler ve onların gelenekleri bugün görünürlük kazanmaya başlamıştır (Olpak, 2013: 141).

Alan yazın incelendiğinde Afro-Türkler ve ten rengine dayalı ayrımcılık biçimleri konulu araştırmalar son yıllarda artış göstermektedir. Buna rağmen Afro-Türlere yönelik literatür oldukça zayıf, nitel araştırmalar ise hayli yetersizdir (Taşğın, 2019: 87). Ayrıca yapılan birçok araştırmada “renkçilik” olgusunun Afro-Türkler üzerindeki psikolojik etkisi üzerinde yeterince durulmamış, Afro-Türk temsiliyeti ve Afro-Türkler’in Anadolu topraklarına yerleşme süreçleri odak alınmıştır. Bu çalışmada renkçiliğin Afro-Türkler üzerindeki etkileri, Afro-Türkler’in ayrımcı tutumlarla karşılaştıklarında geliştirdikleri pratikler ve ten rengine dayalı ayrımcılığın geçmişten günümüze gösterdiği farklılıklar ele alındığından alan yazına katkıda bulunacağı öngörülmüştür. “Renkçilik, Afro-Türkler’i psikolojik olarak etkilemiş midir?” sorusu çalışmanın problemini oluşturmaktadır. ‘Renkçilik Afro-Türkleri olumsuz etkilemiştir.’ hipotezi üzerine kurulu çalışmada tek aktif Afro-Türk

derneği olan İzmir ili Afrikalılar Kültür ve Dayanışma Derneği üyeleri ile görüşülmüş ve dernek üyeleri çalışma grubunu oluşturmuştur.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı ten rengi farklılıklarına dayalı bir ayrımcılık biçimi olan renkçiliğe dikkat çekmek, “renkçilik” ve “ırkçılık” kavramları arasındaki farkı ortaya koymak, Türkiye’de renkçiliğin psikolojik etkilerini siyahî bir topluluk olan Afro-Türkler bağlamında ele almaktır. Çalışmada renkçilik karşısında Afro-Türklerin geliştirdikleri tutumları ve sergiledikleri davranışları ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca geçmişten günümüze Afro-Türklerin renkçilik algıları arasındaki farkları belirlemek araştırmanın amaçlarından bir diğeridir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi ve geçerlik-güvenirliliğe ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Bu araştırma, Tübitak 2204-A Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması Bursa bölge finalinde sergilenmiş ve araştırmada toplanan veriler 2018 yılında toplanmıştır.

Araştırma Deseni

Çalışmada betimsel araştırma deseni kullanılmıştır. Amaç Afro-Türk örnekleminde renkçilik konusunda genel bir bakış açısı kazandırmak, belirli bir durumu kendi doğal ortamı içinde saptamak ve betimlemektir. Bu amaçla, nitel veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Afro-Türk örnekleminde ilgili veriler renkçiliğin onlar üzerindeki psikolojik etkilerini saptamaya yönelik olarak düzenlenmiştir. Çalışmada neden sonuç ilişkisi aranmadığı için istatistiklere yer verilmemiştir. Araştırmanın tek amacı betimleme yapmaktır, araştırma açıklama amacı taşımamaktadır. Dolayısıyla etraflı ve detaylı görüşmelere ve doküman incelemesi tekniklerine yer verilmiştir.

Çalışma Grubu

İzmir Afrikalılar Kültür ve Dayanışma Derneği üyesi sekiz katılımcı çalışma grubunu oluşturmuştur. Odak grup görüşmesi yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar ortak geçmişlerine, deneyimlerine dair paylaşımlarda bulunmuşlardır. Odak grup homojen bir yapıya sahiptir, gruba dâhil olan kişiler Afro-Türk olmaları yönüyle benzerlik gösterirler. Çalışma sırasında grup dinamikleri gözlemlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Odak Grup Görüşmesi

Belirli kriterlere göre seçilerek önceden belirlenmiş bir konuyu tartışmak üzere bir araya gelmiş olan yaklaşık 6-12 kişilik bir grup insanla, nitel bir anlayışla yapılan görüşmeye odak grup görüşmesi denir (Şavran, 2017: 88). Bu çalışmada odak grup görüşmesinde yer alan katılımcılar siyah ten rengine sahip olma ve Afro-Türk olma kriterleri göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Çalışmada İzmir Afrikalılar Kültür ve Dayanışma Derneği üyesi sekiz kişi görüşmeye grup olarak katılmış, ortak geçmişlerine, deneyimlerine dair paylaşımlarda bulunmuşlardır. Odak grup homojen bir yapıya sahiptir, gruba dâhil olan kişiler Afro-Türk olmaları yönüyle benzerlik gösterirler. Çalışma sırasında grup dinamikleri gözlemlenmiştir. Görüşme için dernek seçilmiş böylece katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortam oluşturulmuştur. Katılımcılarla önceden kendilerine bildirilmiş bir konuda sohbet dayalı bir görüşme yapılmıştır. Görüşme sırasında sorulara verilen yanıtlar gruptaki bireylerin karşılıklı etkileşimlerine dayalı olduğundan grup görüşmesinin temel amacına uygun sonuçlar elde edilmiştir.

Derinlemesine Görüşme

‘Yapılandırılmamış görüşme’ ya da ‘etnografik görüşme’ olarak da adlandırılan derinlemesine görüşme, araştırma problemine ilişkin yüzeysel bilgilerden çok, kişilerin düşünce, görüş ve deneyimleriyle ilgili bilgi toplanmak istendiğinde kullanılan bir görüşme tekniğidir. Derinlemesine görüşmelerde az sayıda insanla görüşülerek katılımcıların deneyimleri, görüşleri, düşünceleri, inançları hakkında çok detaylı bilgi edilmeye çalışılır. Araştırma konusuna ilişkin bütün ayrıntılara ve boyutlara ilişkin bilgilerin görüşme sürecinde elde edilip edilmemesi, görüşmenin derinliğini yansıtır (Kümbetoğlu, 2005: 81).

Çalışmada beş dernek üyesi Afro-Türk ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiş ve katılımcıların kendiliğinden konuşmaları sağlanmıştır. Görüşme sesli ve görsel olarak kaydedilmiş ayrıca görüşmeye dair notlar alınmıştır. Çeşitli sorularla katılımcılar renkçiliğin kendileri üzerindeki psikolojik etkileri konusuna yönlendirilmiş, cevaplar dikkatle dinlenmiş görüşmenin

planlanan şekilde sürüp sürmediği kontrol edilmiş ancak standart görüşme yönergesine bağlı kalmamıştır. Katılımcılar kendilerine yöneltilen açık uçlu soruları detaylı bir şekilde cevaplamışlardır. Katılımcılar konu hakkında konuşurken kendilerine göre anlamlı ve önemli olan noktalara odaklanmışlardır.

Doküman İncelemesi

Doküman incelemesi tekniğinden gözlem ve görüşmede elde edilen verilerin çeşitlendirilmesini sağlamak ve araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla yararlanılmıştır. Konuyla ilgili makalelerden bünyesinde bulunan gazete ve dergiler, raporlar, kayıt ve yazışmalar incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Betimsel araştırma deseni kullanılan çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel veri çözümlemesi aşamalarına uygun bir analiz süreci takip edilmiştir. Betimsel çözümlemede ağırlıklı olarak katılımcıların kendi ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmış, bu ifadeler mümkün olduğunca değiştirilmeden aynen kullanılarak aktarılmıştır. Görüşmelerden uzun alıntılar yapılmış, araştırmada kaydedilen gözlem notları uzun ve ayrıntılı biçimde kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan bütün aşamalar, renkçiliğin Afro-Türkler üzerindeki psikolojik etkilerini yorumlamaya yöneliktir. Nitel araştırmalarda araştırmacılar veri toplama sürecinin bir parçası oldukları için çalışmada araştırmacıların konuyla ilgili görüşlerine, düşüncelerine ve yorumlarına yer verilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Yorumlayıcı yaklaşıma dayanan nitel araştırmalarda araştırma, bulguların başka araştırmacılar tarafından tekrarlanıp tekrarlanmadığı açısından değil, niteliği açısından değerlendirilir. (...) Nicel araştırmalar nedensel ilişkileri açıklama amacına yönelikken nitel araştırmalar açıklamadan önce anlamaya olguyu yaşayanların gözünden görüp derin bir anlamaya ulaşmayı amaçlarlar. Nitel araştırmaların doğruluğu, nicel araştırmalardaki güvenilirlik kavramı yerine güven duyulabilirlik kavramıyla açıklanmaktadır. (...) Güven duyulabilirliği oluşturan bu kriterler inanılabilirlik, aktarılabilirlik, güvenilirlik/istinat ve doğrulanabilirliktir (Şavran, 2017: 173-174).

Çalışmada güven duyulabilirlik kavramını oluşturan değerlendirme ölçütleri esas alınmıştır. İzmir Afrikalı Türkler örnekleminde yapılan çalışmayla ilgili görüşme deşifreleri ve gözlem notları mevcuttur. Katılımcılar çalışmada sunduğumuz bulguları onaylamışlardır. Bulgular aynı deneyimi yaşayan kişilerle yapılan derinlemesine görüşme raporlarıyla ve doküman incelemesindeki verilerle de doğrulanmıştır.

Araştırma örnekleminin toplumsal ortamı hakkında 'Afro-Türkler' başlığı altında yeterli ve ayrıntılı bilgi sunulmuş, çalışma örnekleminin Türkiye'de bulunan tek aktif Afro-Türk derneği olan İzmir Afro-Türkler Dayanışma Derneği ile sınırlandırılmış, veriler dernek üyelerinden odak grup görüşmesi ve derinlemesine görüşme yöntemleriyle toplanmıştır.

Çalışma, araştırma verileri yöntemleri ve araştırma sürecinde alınan kararlar yazılı olarak kaydedildiği için güvenilirlik ilkesine uygundur. Araştırmacılar konuyla ilgili benzer bir araştırma yapmak istediklerinde aynı veri toplama araçlarını benzer şekilde kullanabilirler. Bu çalışmada katılımcıların deneyim ve düşünceleri esas alınmıştır. Araştırma raporu, bulguların analizine dayanmış ve elde edilen sonuçlara hangi yollarla ulaşıldığına açık ve detaylı bir biçimde yer verilmiştir. Bu nedenle çalışma doğrulanabilir bir özellik taşımaktadır.

BULGULAR

Ten renginize bağlı olarak günlük hayatta karşılaştığınız güçlükler oluyor mu? Oluyor ise, bu durumlarda nasıl bir tutum sergiliyorsunuz?

Katılımcılar ten renklerine bağlı günlük hayatta bazı güçlüklerle karşılaştıklarını fakat geçmişe kıyasla bu tür durumlarla daha az karşılaştıklarını ifade ettiler. Örneğin K2 yolda yürürken insanların ona bakarak rencide etmesini şu şekilde aktardı : *“ Bizim yaşadığımız bu sorunlar sadece farklılıktan kaynaklı, insanların merak ederek dönüp bakması olarak düşünülmemeli. Örneğin, marjinal saç renkli birini görünce de insanlar bakar çünkü farklı gelir. Ama eskiden bize yönelen bakışlar sadece meraktan dolayı atılmış değildi; daha çok rencide edici ve kırıcıydı. Ancak şu an ise böyle hissetmiyorum, insanlar daha çok pozitif anlamda bakıyor.”* K2'nin aktardıklarına dayanarak ayrımcılığın geçmişe kıyasla boyut değiştirdiğine ve artık Afro-Türkler'e yönelen bakışların rencide edici ve kırıcı anlamlar değil, olumlu anlamlar taşıdığı söylenebilir.

K6 ise insanların onu gördüğünde “Aman Allah korusun! Senin gibi olmayayım.” demek için kulaklarını tuttuğunu ve kendisinin de tepki olarak kendi kulağını tuttuğunu ifade etmektedir. K6 böyle

durumlarla karşılaştığında üzüntü ve kızgınlık duyduğunu ve ayrımcı tutuma karşı bir tepki geliştirdiğini dile getirmiştir.

Afro-Türkler renkçilik ile mücadele ederken hep bir arada ve dayanışma içinde kalmaya çalıştıklarını, karşılaştıkları güçlüklerin zaman zaman onları üzdüğünü ve sınırlendirdiğini fakat hem Afro-Türk dayanışmasının hem de çevrelerindeki beyaz ten renkli dostlarının desteği ile bu tür durumlarla başa çıkmaya çalıştıklarını belirttiler.

Bu durum ten rengine bağlı karşılaşılan güçlüklerin geçmişe kıyasla azaldığını ama hala devam ettiğini göstermektedir. Afro-Türkler bu güçlüklerle karşı birbirlerine sığınma ve destek olma gibi tutumlar geliştirmişlerdir.

Kurumsal alanlarda (okul, hastane, iş yeri vb.) ten renginizden dolayı size olan yaklaşımları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Afro-Türkler kurumsal alanlarda zaman zaman ayrımcılığa uğramaktadır. Örneğin, K1 hastanede uğradığı ayrımcılığı şu şekilde aktardı: *“Bir gün bir rahatsızlığım vardı, randevu alıp hastaneye gittim. Muayenehanede iki doktor vardı, sanıyorum biri uzman biri asistan. Başta sorun yoktu. “Buyurun, hoş geldiniz. Sorunuz nedir?” dediler. İşte sorunumu anlattım. “Tamam. İçeriye geçin, muayene edelim,” dediler. Sonrasında doktorlardan biri diğerine benim bilmediğimi düşünerek İngilizce bir şekilde “Aslında bence doğru düzgün bir sorunu yok, muayene etmeyelim” dedi. Sonrasında doktor geldi ve beni muayene etti. Ben de “Doktor Bey, eğer gerçekten muayene etmeye gerek duymuyorsanız etmeyin. Ama ben gerçekten bir sorunum olduğu için buradayım. Bence bir daha konuşurken dikkatli olmalısınız çünkü dil bilen hastalarınız da olabilir.” dedim. Yani resmen bunu yaşadım! Böyle bir ön yargı olamaz. Bazı yerlerde dediğimiz gibi yabancı ve entelektüel sanılıyor. O ise tam tersini yaptı, rengimden dolayı beni eğitimsiz, cahil gördü.”*

K3 de eskiden iş yerinde beraber çalıştığı kişinin onun hakkında dediği ilk şeyin *“Bu Amerikalının yanına verdiler beni! Nasıl anlaşacağız ya?”* olduğunu belirtti.

K1 ve K3’ün aktardıklarına dayanarak Afro-Türklerin günümüzde hala ten renklerinden dolayı kurumsal alanlarda ayrımcılığa uğrayabildikleri söylenebilir. Ancak K1’in yaşadığı ayrımcılığa göz yummak yerine onu reddedip kendini ifade etmesi Afro-Türklerin artık renkçilik karşısında sessiz kalmadıklarını, aksine mücadele ettiklerini göstermektedir.

Ten renginizden dolayı cinsel imalara maruz kaldığınızda ne gibi tepkiler veriyorsunuz?

Katılımcılar günlük hayatlarında ten renklerinden dolayı cinsel imalara maruz kalmadıklarını belirttiler. Yalnızca K2 sahip olduğu ten rengi yüzünden daha çok dikkat çektiğini ve zaman zaman insanların dış görünüşü hakkında konuştuğuna şahit olduğunu ama bu durum saygısızca olmadıkça kendisini rahatsız etmediğini ifade etti.

Yabancı olarak damgalandığınız ve Türk kimliğinizin sorgulandığı durumlarla nasıl baş ediyorsunuz?

Katılımcılar günlük hayatlarında sıklıkla yabancı sanıldıklarını, kendileri ile Arapça ve İngilizce başta olmak üzere yabancı diller kullanılarak konuşulmaya çalışıldığını belirttiler. Ayrıca Türk olduklarını söylediklerinde insanların inanmadığını ve Türk kimliklerinin sorgulandığını dile getirdiler. Türk kimliklerinin sorgulanmasının nedeninin ise ırktan değil renkten kaynaklandığını onayladılar.

K3 yaşadıkları ayrımcılığın kökene değil renge bağlı olduğunu şu şekilde belirtti: *“Bizim bir arkadaşımız da Boşnak ama kimse ona “nerelisin?” diye sormuyor. Çünkü sorun köken değil, renk.”*

K4 de farklı ten renginin diğer farklılıklardan daha çok dikkat çektiğini şöyle aktardı: *“Ağız, dil, şive gibi farklılıklardansa ten rengi daha çok dikkat çekiyor. Ten rengi aslında en çok görülen ama aynı zamanda en görmezden gelinen özellik...”*

Katılımcılar, “Nerelisin?” sorusuna “İzmirliyim.” dediklerinde insanların tatmin olmadığını, “Köken neresi?” diye sorgulamayı sürdürdüklerini belirttiler. Bu durumu genel olarak can sıkıcı bulduklarını ifade ettiler. K2 Türk olmalarının sorgulanmasına ve yabancı sanılmalarına yönelik şunu aktardı: *“Mesela benim babamın dedesi Çanakkale Savaşı gazisi. Bayındır’da Çırpı Mahallesinde Arap Hasan diye bir sokak var. O, Arap Hasan benim dedem. Bazen bize diyorlar ya ‘Siz Türk müsünüz?’ diye, ben senden daha Türk’üm. Benim dedem gazi.”* Afro-Türkler Türk kimlikleri sorgulandığında zaman zaman kimlik göstererek ve geçmişlerinden bahsedip bilgilendirerek kendilerini açıklamaya çalıştıklarını, zaman zaman ise cevaplamayı reddettiklerini ve karşı tarafın zaten anlamayacağını düşündüklerini

söylediler. Örneğin K2 şöyle aktardı : “Oğlumla yürürken herkes bana gelip adı ne diyor adını söylediğimde insanlar açıklama istediği için ben de artık ‘Jonathan’ deyip gülüp geçiyorum. Beklediği cevabı vereyim ki bana bulaşmasın diye düşünüyorum.”

Bu durum Afro-Türklerin kimlik sorgulamalarından sıkıldıklarını ve bazı durumlarda açıklamaya çalışmak yerine karşısındaki kişiyi geçiştirecek yanıtlar verdiklerini göstermektedir.

Katılımcılar dernekleşmeden sonra insanların biraz daha bilinçlendiğini fakat hala yabancı sanıldıklarını belirttiler.

K2 bir restoranda başına gelenleri aktardı: “Bir akşam restorana yemeğe gittik. Rezervasyon yaptırmıştık. Hemen ‘İngilizce bilen birilerini çağırın!’ demeye başladılar. İsmimi söylememe ve yerimi göstermelerini rica etmeme rağmen İngilizce bilen birini aradılar. Sonra görevli biri geldi, ona da adımı ve yerime oturmak istediğimi söyledim. Görevli dedi ki: ‘Ama siz Türkçe konuşuyorsunuz’ Ben de dedim ki: ‘İsmim Türkçe, farkındaysanız.’ Şaşırdılar ve sonra yerimi gösterdiler. Siyahî olunca direkt yabancı olduğumuzu ve Türkçe bilmediğimizi sanıyorlar.”

K5 de başından geçen benzer bir olayı paylaştı: “Bir gün yeni açılan bir pastaneye gitmiştim. Gayet normal bir şekilde bir masaya sandalye çekip oturdum. Oradaki görevli arkadaşına seslendi: ‘Ya aranızda kim İngilizce biliyor? Bilen varsa gelse ya!’ Ben de dedim ki: ‘Sıkıntı yok, ben Türkçe konuşuyorum zaten.’ Sonra özür diledi. Demek istediğim, direkt yabancı sanıyorlar”.

Katılımcılar Türkçe konuştuklarını gören insanların da bu duruma şaşırdığını, “Ne güzel Türkçe konuşuyorsunuz!” diyerek şaşkınlıklarını belirttiklerini ifade ettiler.

Katılımcılar yaşadıkları yerde böyle sorunlarla karşılaşmadıklarını ancak yaşadıkları alandan uzaklaştıkça bu tip sorunlarla daha çok karşılaşıldığını onayladılar.

K1 ve K2 şu şekilde aktardı: “Daha çok yaşadığımız bölgenin dışına çıkınca bu sorunlarla karşılaşılıyor. Yaşadığınız yerde, doğup büyüdüğümüz yerde, oturduğunuz mahallede, çalıştığımız iş yerinde, arkadaş çevrenizde, okulda herkes sizi biliyor, tanıyor, Ama başka bir yere gidiyorsunuz, başka bir şehre veya başka uzak bir semte, o zaman sıkıntılarla karşılaşabiliyoruz. İnsanlar bizi tanımadıklarında hemen yabancı olduğumuzu düşünüyor ve bizimle farklı diller kullanarak iletişime geçmeye çalışıyorlar.”

Katılımcıların aktardıklarına göre yabancı olarak damgalanma ve Türk kimliğinin sorgulanması gibi sorunlarla günlük hayatta sıklıkla karşılaşmaktadır. Afro-Türklerin varlığının bilinmemesinden dolayı insanlar siyah ten renkli biriyle karşılaşınca sıklıkla karşısındaki kişinin Türk olmadığını, Türkçe bilmediğini varsaymaktadır. Dernekleşme bilinçlenmeye fayda sağlasa da soruna tam bir çözüm getirememiştir.

Günlük hayatta “Arap”, “mülteci”, “zenci” gibi kelimelerle çağırıldığınızda nasıl hissediyorsunuz?

Afro-Türkler mülteci ve zenci sözcüklerinin hitap sözcüğü olarak çok sık kullanılmadığını ama Arap kelimesinin geçmişten günümüze sıklıkla kullanıldığını ve bu durumdan çok rahatsız olduklarını belirttiler. Örneğin K2 gazi dedesinin yaşadığı sokağa Arap Hasan Sokağı adı verildiğini söyledi. Bu örnek, K2’nin dedesine bir sokağa adı verilecek kadar saygı duyulduğunu ama yine de verilen ismin ten rengiyle alakalı ve mensup olmadığı bir ırk olan “Arap” sözcüğünü içerdiğini göstermektedir. Arap olmadıkları için bu şekilde çağırılmaktan hoşnut olmadıklarını belirten K1: “Araplar toplumumuzda siyah ten rengiyle bağdaştırılıyor. Fakat aslında Araplar en beyaz ırklardan biridir. Günlük konuşma diline yerleşmiş olan ‘Çok kahve içersen Arap olursun.’ gibi söylemler de Arapların siyah ten rengine sahip olduğu ve bu durumun istenmeyen bir durum olduğu algısını pekiştiriyor.” diyerek “Arap” olarak çağırılmaktan duyduğu rahatsızlığı belirtti.

Ayrıca K4, “Arap”, “mülteci” “zenci” gibi sözcüklerin dışında zaman zaman farklı kelimelerle de çağırıldığını belirtti ve bu konuyla ilgili bir anısını paylaştı : “Komşumuz beni ve kardeşlerimi ‘külli’ diye çağırırdı. Sebebi de ten rengimiz siyah olduğundan yalın ayak gezdiğimizde üstümüzde toz birikmesi ve bunu küle benzemesiydi, adımı bildiği halde bana öyle seslenmesi beni hem çok üzer hem de çok sinirlendirirdi.” Katılımcıların söylemlerine dayanarak Afro-Türkler’in renk vurgusu yapan hitaplarla karşılaşmaktan rahatsızlık duydukları söylenebilir.

Renkçiliğin kadınları mı, yoksa erkekler mi daha çok etkilediğini düşünüyorsunuz?

Katılımcılara göre; renkçilik cinsiyete bağlı boyut değiştirmemekte ve her iki cinsiyet de renkçilikten eşit şekilde etkilenmektedir. Afro-Türklerin yaşadıkları ayrımcılık kadın-erkek olarak değil de siyah-beyaz olarak farklılık göstermektedir.

Ten renginizi gizleme veya açma gibi girişimlerde buldunuz mu? Hangi yolları denediniz? Neden?

Katılımcıların literatür araştırmasında karşılaşılan kozmetik veya farklı ürünlerin yardımıyla daha açık tenli görünme yoluna başvurmadıkları görülmüştür. Açık renkli bireylerle evlenme yoluyla gelecek Afro-Türklerin daha açık ten rengine sahip olması isteğine yönelik katılımcılar günümüzde böyle bir genelleme yapamayacaklarını, bu isteğin kişiden kişiye değişebileceğini belirttiler. Evlilik yoluyla beyazlamak isteyenlere yönelik ise K3 şöyle aktardı: *“Eskiden genç kızlar, çocukları açık tenli olsun diye beyazlarla evlenme hayali kurarmış. Biz çektik, çocuklarımız çekmesin diye. Ben tam tersine siyah biriyle evlenmek istedim.”*

Bu durum geçmişteki Afro-Türklerin renkçiliği içselleştirmiş, kabul etmiş olduklarını ve renklerinden vazgeçerek beyazlamak istediklerini (beyazlama sendromu) göstermektedir. Günümüzde ise Afro-Türklerin renkleriyle barıştığı, renkçiliği reddettiği ve bazılarının özellikle siyah bireylerle evlenme yoluna başvurduğu görülmektedir. K2'nin şu sözleri de bu durumu desteklemektedir: *“Evet, eskiden siyahî olmak kötü bir şey gibi hissettiriyordu. Şimdi asla öyle değil! Aksine daha güzel, özel hissediyorum.”*

Afro-Türklerin günümüzde artık renkçiliğin hiçbir formunu kabul etmediği ve renkçiliği içselleştirmede aksine mücadele ettiği gözlemlenmiştir. Örneğin, K2'nin şu açıklamaları bunu desteklemektedir: *“Benim eşim beyaz ve ben ailelerimiz tanışmadan önce ona şunu net bir şekilde belirttim: ‘Eğer ailelerimiz tanışırken ailem en ufak bir mimikle bile incinirse, bu iş olmaz!’”*

Yaşadığımız köy dışına çıktığımız durumlarda ayrımcılığın boyut değiştirdiğini düşünüyor musunuz? Sizce kentlerde mi yoksa köy gibi küçük yerleşmelerde mi ten rengi farklılığınız daha çok dikkat çekiyor?

Katılımcılar kırsal yerlerde yaşamının daha kolay olduğu konusunda hem fikirler. Ayrıca kentlerde ten renklerinin daha çok dikkat çektiğini de belirttiler. Ancak katılımcılar kent-köy farkından çok yaşadıkları yerin dışına çıktıkları zaman ten renklerinin daha çok dikkat çektiğini ifade ettiler. Örneğin, K3 bu durumdan şu şekilde bahsetti: *“Benim büyüdüğüm köyde 100 hanenin 20-25 hanesi Afro-Türk'tü ve biz siyah-beyaz demeden kardeş gibi büyüdük. Orada hiç böyle sorunlarla karşılaşmazdık tabii ki ve daha rahat hissederdik. Şehre gelince biraz daha farklı oluyor. Yolda yürürken insanlar dönüp bakıyor...”*

K8 ise bu durumu şu şekilde değerlendirdi: *“Ayrım yapmak istemiyorum. Köyde bir kişi kentte on kişi, sorun aynı. Bir de olsa, on da olsa aynı.”*

Katılımcılar kentlerde yaşamayı daha zor bulsa da kente gelmekten çekinmediklerini belirttiler. Bu durum Afro-Türklerin yaşadıkları sosyal ayrımcılıklardan dolayı kendilerini soyutlama yoluna başvurmadıklarını göstermektedir.

Açık ten renkli insanların çoğunlukta olduğu bir ülkede sosyal, siyasi, spor ve sanat alanlarında yeterince temsil edildiğinizi düşünüyor musunuz?

Katılımcılar sosyal, siyasi, spor veya sanat gibi alanlarda temsil edilmediklerini ve bunun yanı sıra bilimsel araştırmalarda da yeterince temsil fırsatı bulamadıklarını belirttiler. K1 yaşadıkları en büyük ayrımcılığın bilinmemeleri olduğunu Türkiye'deki güncel bir folklor çalışmasında tüm azınlıklardan bahsedilip Afro-Türklerden bahsedilmemesini göstererek belirtti. Bunun yanı sıra K2 de bu konudaki görüşlerini şu sözlerle açıkladı: *“Yok sayılmak istemiyoruz, biz bu toplumun bir parçasıyız. Basında yokuz, mecliste yokuz. Oyuncu Afro-Türlere hep yabancı roller veriliyor. Afro-Türkleri hayata katmak ve tanımak istiyorsak çizgi filmlere, romanlara, filmlere, dizilere dâhil etmeliyiz.”*

Afro-Türkler yeterince temsil edilmemekte; buna karşılık dernek faaliyetlerini artırarak daha çok temsil edilmeyi de hedeflemektedirler.

Genel olarak insanlar varlığınıza habersiz. Bilinmemek veya yok sayılmak sizi nasıl etkiliyor?

Katılımcılar Afro-Türklerin tanınmıyor olmasının onlara üzüntü verdiğini ve Afro-Türklerin Türkiye tarihi içerisinde hak ettikleri yeri almaları gerektiğini belirttiler. Katılımcılar Afro-Türklerin çok uzun süredir var olduğunu hatta dünyadaki ilk siyahî pilot olan Ahmet Ali Çelikten'in¹ de bir Afro-Türk olduğunu gururla ifade ettiler.

Ancak tanınmıyor olmalarının onları daha çok çalışmaya teşvik ettiğini de dile getirdiler. Aynı zamanda yavaş yavaş tanınırlıklarının arttığını, eskiye göre daha çok tanındıklarını, hatta il dışına çıktıklarında zaman zaman "Afro-Türk derneğinden misiniz?" şeklinde sorularla karşılaştıklarını da aktardılar.

Bu durum dernekleşmeyle birlikte Afro-Türk tanınırlığının arttığı ve dernek faaliyetlerinin Afro-Türkler için motivasyon kaynağı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç-Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, uzun yıllardır İzmir, Muğla ve çevresi ağırlıkta olmakla birlikte Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaşayan ve varlıkları hakkında toplumun büyük bir kısmının bilgi sahibi olmadığı, görmezden gelinen bir siyahî topluluk olan Afro-Türklerin günlük yaşamlarında maruz bırakıldığı renkçi tutumlar ve bu tutumların yarattığı psikolojik etkiler incelenmiştir. Çalışmanın çıkış noktası, değiştirilemeyecek bir özellik olan 'renk' faktörünün, çoğunluğu beyaz ten renkli insanlardan oluşan bir toplumda siyahî bireyler üzerinde yarattığı etkiyi ortaya koymaktır.

Türkiye'de yapılmış Afro-Türkler konulu geçmiş çalışmalar incelendiğinde (Toksoy, 2007; Cici, 2011; Olpak, 2013; Durugönül, 2013; Kaya, 2017; Taşgım, 2019; Akpınar, 2020) ağırlıklı olarak Afro-Türklerin tanıtılması üzerinde durulduğu ve geçmişten günümüze Afro-Türk tarihi ve gelenekleri hakkında bilgi verildiği görülmüştür. Bu çalışmada ise kavram olarak Türkçe sözlüklerde bile yer almayan ancak günlük hayatta özellikle 'alışılmışın dışında' ten rengine sahip bireylerin sıklıkla maruz bırakıldığı bir ayrımcı tutum olan 'renkçilik' olgusu ve bu olgunun siyahî bir azınlık olan Afro-Türkler üzerinde yarattığı psikolojik etki üzerinde durulmuştur.

Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde, ten rengine bağlı karşılaşılan güçlüklerin geçmişe kıyasla azaldığına ve hatta günümüzde ten rengi farklılığının daha çok pozitif ayrımcılık sebebi olduğuna ulaşılmıştır. Fakat buna rağmen günlük hayatta karşılaşılan rencide edici söz, bakış ve hareketler son bulmamıştır. Afro-Türkler renkçi tutumlarla karşılaşıldığında sinir ve üzüntü gibi duygular yaşamakta ve mücadele etme yolu olarak da dernekleşme ve dayanışma yollarına başvurmaktadır.

Afro-Türkler hastane, iş yeri, okul gibi kamusal alanlarda da renkçi tutumlarla karşılaşmaktadır. Bir katılımcı görüşme esnasında kızının ilkokuldayken öğretmeni tarafından renkçi bir tutuma maruz bırakıldığını ve bu yüzden okulu bıraktığını "Bundan sonra beni öldürseniz de okula geri dönmem!" gibi cümleler kurarak okuldan ve eğitim hayatından vazgeçtiğini belirtmiştir. Günümüzde ise Afro-Türkler kamusal alanlarda karşılaştıkları ayrımcı tutumlara karşı sessiz kalıp vazgeçmek yerine seslerini duyurmaya ve renkçilikle mücadele etmeye çalışmaktadır.

Odak grup görüşmesi sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda renkçiliğin kadınları ve erkekleri eşit şekilde etkilediği sonucuna ulaşılırken Olpak (2013: 128), bu konuya çalışmasında farklı bir şekilde değinmiştir: "Sıkıntıların, ayrımcılığın başı sonu da olmuyor. Erkek ya da kız çocuklar farklı etkileniyor. (...) Hemen hemen tüm erkeklerde alkol alışkanlığı oluşmuş, kızlarımız ise "Çocuklarım benim rengimde olmasın, benden daha açık olsun." düşüncesiyle beyaz erkeklerle evlenmeye çalışıyorlar." Kaya (2007: 69)'nın çalışmasında da bu durum desteklenmektedir: "Afro-Türkler ve olmayanlar arasında karma evlilikler, Afro-Türkler tarafından tercih edilmekte ve sıkça görülmektedir. Beyazlarla evlenme yönündeki isteğin sebebi, cinsel çekimden ziyade, gelecek nesillerin ten renginin açılması ve sembolik beyazlamanın yolu olarak açıklanmıştır. 'Çocuklarımız bizim çektiklerimizi çekmesinler' ifadesinde özetini bulan acı ve gelecek nesil için umut, ancak rengin karma evlilikler yoluyla açılmasıyla mümkün kılınmaya çalışılmaktadır." Toksoy (2007: 34), çalışmasında siyah ten rengine sahip kadınların evliliklerde yaşadıkları ayrımcılığı şu şekilde belirtmiştir: "Beyaz tenlilerle evlenmiş Afrika kökenli kadınlar, evliliklerin başlangıcında eşlerinin aile ve akrabaları tarafından yadırgandıklarını, bazen de aşağılayıcı sözlere maruz kaldıklarını ifade ettiler. Bunun yanı sıra 30 yaş altı,

¹ Habertürk (2014). İlk siyahî pilot bir Türk'tü. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/1005175-ilk-siyahi-pilot-bir-turktu> adresinden 09.05.2018 tarihinde erişildi.

köylerde büyümüş siyah tenli kadınların pek çoğunun da erkeğin ailesi tarafından kabul edilmediği ifade edildi.”

Literatür taraması aşamasında beyazlama sendromuna bağlı olarak bazı Afro-Türklerin ten renklerini açma girişimlerinde buldukları bilgisine ulaşılmıştır. “Birçokları ile derinlemesine görüşüldüğünde, kendilerinin çocukluklarında annelerinin çamaşırları beyazlatmak için kullandığı çamaşır suyunu gizlice içtiklerini anlatırlar. Kendi geçmişlerinden utandıkları için geçmişlerini ele veren renklerini böyle yok etmeye çalışmışlardır (Olpak, 2013: 138).” Elde edilen bu bilgi doğrultusunda Afro-Türk örneğine yönelttiğimiz “Ten renginizi gizleme veya açma gibi girişimlerde buldunuz mu? Hangi yolları denediniz? Neden?” sorusuna gelen yanıtlarda katılımcılardan hiçbirinin böyle bir girişimde bulunmadığı görülmüştür. Bu durum günümüzde yaşayan Afro-Türklerin ten renkleriyle barıştığını ve bu durumu içselleştirmede göstermektedir.

Yabancı olarak damgalanma ve Türk kimliğinin sorgulanması ise geçmişte de günümüzde de Afro-Türklerin sıklıkla karşılaştığı bir sorun olmuştur. Toksoy (2007: 9) çalışmasında bu durumu şu şekilde özetlemiştir: “Ne güzel Türkçe konuşuyorsunuz, nerede öğrendiniz?” gibi tepkilerle karşılaşmanız ya da yeni taşındığınız mahallede size isminiz yerine, ‘Pele ya da Esmeray’ diye seslenilmesi mümkündür. Yaşadığınız coğrafyanın tarihi olarak farklı kültürel ve toplumsal grupları barındırdığına, bu farklı toplumsal grupların evliliklerle iç içe geçtiğine ilişkin bilgisi olmayan bir kişiyse, gördüğünüz her siyah tenli kişiyi Amerikalı, Tanzanyalı ya da Ganalı zannetmeniz de olasıdır.”

“Örneğin, Ordu’da üniversite okumaya giden Sinan, sokaktaki tacizlerin yanı sıra üniversitede rahat olamadığını ve nihayetinde okulu bırakarak İzmir’e döndüğünü ifade etmiştir. Pek çok Afro-Türk, eğitim ya da iş için gittikleri yerlerde önce yabancı olduklarının sanıldığını, Türkiyeli olduklarını söylediklerinde ise bir yandan sempatiyle diğer yandan ise şaşkınlıkla karşılaştıklarını belirtmektedirler (Kaya, 2017: 68).” Toksoy (2007: 40) da benzer bir alıntıya yer vermiştir: “27 yıllık devlet memurluğum vardır, ülkenin çeşitli yerlerinde görev yaptım. Tabii ülkenin diğer yerlerinde benim gibi siyah insanlar olmadığı için nereli olduğum bana en çok sorulan soruların başında gelir... İlk zamanları sıkıntılı oluyordu, zaman geçtikçe artık bu benim bir hayatımın bir parçası oldu. Bu soruyu hayatımın bir parçası olarak gördüğüm için cevaplardım, ama arkası gelmeyen, bitmeyen bir soruydu. Sürekli yer değiştireyordum, her yer değiştirmede mutlaka ‘nereli olduğum, Arabistanlı mı, Afrikalı mı, nereli olduğum’ sorulurdu. Hatta çok iyi Türkçe konuştuğum gibi şeyler, böyle enteresan şeyler olurdu...”

Zaman zaman sokakta yürürken zaman zaman gittikleri restoran ve kafelerde kendileriyle İngilizce, Arapça gibi diller kullanılarak konuşulmaya çalışılmıştır. “Nerelisin?” sorusu ve verilen cevap karşısında tatmin olmayarak Türkiyeli kimliğinin sorgulanması da sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. “Nerden geldiniz?” “Ne güzel Türkçe konuşuyorsun. Nasıl öğrendin?” “Sen Türk müsün?” gibi sorulara; ya da “Arap Arap” ya da “gündüz feneri” gibi alaycı sözlere maruz kalıyorlar. Daha da ileri gidenler oluyor; teninize parmağımı sürüp rengin çıkıp çıkmadığına bakıyor ya da anneler sizi gördüklerinde yaramazlık yapan çocuklarına “Bak seni veririm giden Arap’a, yaramazlık yapma.” diyor (Olpak, 2013: 128).

“İşte Arap diyorlardı, işte ‘bizim gibi değilsin’ diyorlar, ‘buralı değilsiniz’ diyenler oluyordu. ‘Acaba’ diyordum ben de, ‘Türk müyüm? Değil miyim?’ Şüphelere giriyordum bazen! Ama şimdi hiç kafama bile takmıyorum, yani o zaman demek ki çocuklukmuş. İnsanın hoşuna gitmeyen şeyler oluyor (Toksoy, 2007: 43).

Katılımcılara göre yabancı olarak sanılmanın öncelikli sebebi tanınmama ve görmezden gelinmedir. Özellikle yaşadıkları yer dışında yabancı sanılan Afro-Türkler, derneğin kurulmasıyla tanınırlıklarının arttığını belirtmişlerdir.

Hitap sözcüğü olarak “mülteci”, “zenci” gibi kelimelerle karşılaşılmamaktadır. Buna karşın, Arap sözcüğü geçmişte de günümüzde de Afro-Türklerin en sık karşılaştığı hitap biçimi olmuştur. Günlük dile yerleşerek yanlış ve genellikle rencide etmek amaçlı kullanılan bir ifade olan ‘Arap’ kavramı bağlamında konuşulurken katılımcılardan biri ilginç bir örneğe yer vermiştir. “Arap Kızı” adlı tekerlemenin orijinal hikâyesini bilip bilmediğimizi sormuş; “Arap kızı camın hangi tarafında?” sorusunu yönelterek şu bilgileri paylaşmıştır: “Arap kızı; aslında bir Afro-Türk’tür, birçoğumuzun sandığımız aksine cama içeriden değil, dışarıdan bakmaktadır ve yağmurun altından içerideki beyaz arkadaşlarını izlemektedir. Bir çocuk şarkısında bile siyahî çocuğun yağmurda ıslanmaya terk edildiği ve dışlandığı mesajı verilmektedir.” Katılımcı, ilkokuldayken öğretmeninin içinde ‘Arap kızı’ tekerlemesinin geçtiği bir ront oynatmak istediğini, kendisinin nakledilen hikâyeyi bildiği için öğretmene itiraz ettiğini ve öğretmenin de tekerlemeyi kullanmadığını eklemiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere genç nesil “Arap”

sözcüğünün kullanılmasından rahatsızlık duymaktadır. Buna rağmen yaşlı nesil “Arap” sözcüğünün kullanımına alışmış ve bu durumdan rahatsızlık duymadığını belirtmektedir: “ Bu noktada “Arap” sözcüğünü kullanıyor olmayı ‘bizi geçmişte böyle tanımlamışlar ne fark eder ki’ şeklinde açıklamaktadırlar. Akrabalık ilişkisi üzerinden dede ve ninelerin dahi Arap olarak bilinmesi ve bunun nesiller boyu devam ettiği inancındadırlar. Edilgen yollarla oluşmuş Arap sıfatı, sorgulanmadan ve sıradan bir olgu olarak bölgedeki halk tarafından Afrika kökenli Türk olmayı temsil ediyor diyebiliriz. Bunun en açık kanıtı, köylerde yaşayan tanınmış her Afrika kökenli Türk’ün ‘Arap’ lakabıyla biliniyor ve tanınıyor olmasıdır.” (Cici, 2011: 39)

Katılımcılar ten renklerinden dolayı cinsel imalarla karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Yalnız bir katılımcının ten renginden dolayı daha çok dikkat çektiğini söylemiştir. (Kaya, 2017: 70) da çalışmasında benzer bir örneğe yer vermiştir: “Şimdiki eşinin kendisiyle birlikte sokağa çıkmaktan, düğünlere katılmaktan imtina ettiğini anlattı. Eşi buna sebep olarak ise, “insan içine çıktıklarında” Esin’e sürekli bakıldığını, bunun kendisi için sorun olmadığını ama Esin’in rahatsız olduğu için beraber gitmeyi tercih etmediğini söylemiş.”

Sosyal, siyasi, spor, sanat gibi alanların yanı sıra bilimsel sahada da temsiliyet eksikliği yaşayan Afro-Türkler bu durumdan hoşnut olmadıklarını fakat bu durumun onları daha çok çalışmaya ve kendilerini tanıtmak için daha çok çabalamaya teşvik ettiğini belirtmişlerdir. Görüşme sırasında, yaşadıkları pek çok travmatik olaya rağmen beyazlara karşı herhangi bir ön yargılarının olup olmadığı sorulduğunda, “Türkiye’de birçok farklı etnik grup bir arada yaşıyor ve farklı insanlar hep etkileşim halinde. Bu yüzden, beyazlara karşı bir ön yargımız yok.” şeklinde bir yanıt vermişlerdir. Bölgedeki diğer insanlarla uyumlu bir şekilde yaşayan Afro Türkler’in özellikle köylerde herhangi bir sorunla karşılaşmadığı görülmüştür. Fakat katılımcıların anlatılarının derinine inildiği zaman ten rengi farklılığından kaynaklanan görünmeyen bir ayrımcılığın varlığı ortaya konulmuştur. Özellikle evlilik ilişkileri söz konusu olduğunda etnik farklılığın bir sorun haline dönüştüğü ve bunun bireyler üzerine olumsuz etkiler yarattığı ortaya çıkmıştır (Cici, 2011: 40) .

Literatür taraması aşamasında renkçiliğin Afro-Türkleri daha çok olumsuz anlamda etkilediği düşünülürken, İzmir Afrikalılar Kültür ve Dayanışma Derneği’nde yapılan odak grup görüşmesi ve yaşam öyküsü görüşmesi ile elde edilen bulgular sonucunda olumsuz etkinin beklenen kadar çok olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcılardan biri küreselleşme ve göç hareketleriyle birlikte kendilerinin avantajlı duruma geçtiğini şu örnek aracılığıyla paylaşmıştır: “*Birçok hava yolu şirketi öncelikli siyahî kabin görevlisi alma yoluna gitti. Arkadaşlarımdan bazıları hostes oldu. Renkleri avantajları haline geldi.*” Bu ifade üzerine hava yolu şirketlerinin kabin memuru alım başvuru şartnameleri incelenmiş, açık bir şekilde renge dair bir kritere rastlanmamıştır. Katılımcı beyanı, mülakata dayalı seçimlerde rengin öne geçiren bir özellik olduğunu göstermiştir. Toksoy (2007: 28)’ un çalışmasında da siyah ten rengine sahip bireyler turistlerin ‘ilgisini çektiği’ için turizm alanındaki işe alımlarda siyah rengin bir avantaj haline geldiği, güvenlik sektöründe ise siyah ten renginin kişilere işe alınırken zorluk çıkardığı bilgisine yer verilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve geçmiş çalışmalarda elde edilen bulgular ile karşılaştırılması sonucunda, renkçiliğin bireyler üzerindeki etkisi geçmişten bugüne farklılık göstermiş; geçmişte bireyler renklerini gizleyemeyecekleri için zaman zaman akıl almaz yöntemlerle renklerini değiştirme yoluna gitmişlerdir. Ancak günümüzde renk, değiştirilmesi gereken bir özellik göstermediği gibi “farklı görünme ya da dikkat çekmeye” imkân sağlayan bir ayrıcalık, pozitif ayırım sebebi haline gelmiştir. Afro-Türkler günlük yaşamlarında, kamusal alanlarda, yaşadıkları yer dışına çıktıklarında vb. renkçi tutumlarla çeşitli şekillerde karşılaşmaktadırlar. Dernekleşme ve de globalleşen dünya düzeni ile birlikte Afro-Türkler’in renkçiliğe karşı gösterdikleri içselleştirme, içine kapanma, yalnız ve bilinmez hissetme gibi duygular yerini dayanışma, mücadele etme isteği gibi olgulara bırakmıştır.

Sonuç olarak, Afro-Türklerin günümüzde de yeteri kadar bilinmedikleri fakat geçmişteki kadar da görünmez olmadıkları ayrıca renkçilik karşısında geliştirdikleri tutum ve davranışların geçmişte günümüze değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Afro-Türklerin karşılaştıkları renkçi tutumlar, günlük hayatta tanınmama ve yabancı sanılma gibi sorunlar göz önünde bulundurulduğunda önerilerde bulunmaktadır:

- Afro-Türklerin varlığı ve renkçilik kavramı üzerine farkındalık yaratmak amacıyla mevcut Afrikalılar Kültür ve Dayanışma Dernekleri ile iletişime geçilip gönüllü konuşmacıların katılımıyla ilk ve orta dereceli okullarda konuya ilişkin konferanslar verilebilir.

- Dernek bünyesinde düzenlenen Dana Bayram'ı etkinliğine Kültür ve Turizm Bakanlığı desteği sağlanarak etkinliğin görünürlüğü artırılabilir.
- En etkili eğitimin çocuklukta verilebileceği göz önüne alındığında, Afro-Türklerin varlıklarına dikkat çekmeye küçük yaşta başlanmalıdır. Bu doğrultuda, çizgi filmlere Türkçe konuşan siyahî karakterler (Afro-Türkler) eklenebilir.
 - “Renkçilik” kelimesinin Türkiye’de yaygın olmaması ve “ırkçılık” kelimesinin de ten rengi ayrımcılığı anlamını karşılamaması nedeniyle, Türk Dil Kurumunun bu yönde güncellemeler yapması ve “renkçilik” kelimesinin Türkçeye kazandırılması sağlanabilir.
 - Televizyon programları ve dizilerde Afro-Türk karakterlere yer verilebilir ve siyahî oyunculara sadece yabancı uyruklu karakter rolleri verilmeyebilir.
 - Akademik temsiliyetin ve Afro-Türk tanınırlığının artması amacıyla Afro-Türkler konulu bilimsel çalışmalar artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Afrikahılar Kültür ve Dayanışma Derneği (2018). www.afroturc.org adresinden 09.05.2018 tarihinde erişildi.
- Akpınar, M. (2020). Afro-Türkler: Temsiliyet, Gelenek ve Kimlik. *Folklor/ Edebiyat*, 26(1), 73-86.
- Anadolu Ajansı (2017). Kökenleri Afrika’dan Şiveleri Ege’den <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/kokenleri-afrikadan-siveleri-egeden/948111> adresinden 09.05.2018 tarihinde erişildi.
- Breland-Noble, A. M. (2013). The Impact of Skin Color on Mental and Behavioral Health in African American and Latina Adolescent Girls: A Review of The Literature. (Ed. Hall, R. E.). *The Melanin Millennium: Skin Color as 21st Century International Discourse* İçinde (s. 219-229). Berlin, Almanya: Springer Science + Business Media.
- Burke, M. (2008). Colorism. (Ed. W. Darity Jr.). *International Encyclopedia of the Social Sciences* İçinde (17–18). Detroit, MI: Thomson Gale.
- Cici, E. (2011). *İzmir’in Üç Köyünde Yaşayan Afrika Kökenli Türklerde Evlilik*. İstanbul: T.C.Yeditepe Üniversitesi.
- Durugönül, E. (2013). Antalya’da Afrika Kökenli Türkler Üzerine Çalışmanın Sorunları. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1401-1411.
- Habertürk (2014). İlk Siyahî Pilot Bir Türk’tü. <https://www.haberturk.com/yasam/haber/1005175-ilk-siyahi-pilot-bir-turktu> adresinden 09.05.2018 tarihinde erişildi.
- Hamilton, D.; Goldsmith, A. H. ve Darity, W. (2009). Shedding “Light” on Marriage: The Influence of Skin Shade on Marriage for Black Females. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 72(1), 30-50.
- Hunter, M. (2007). The Persistent Problem of Colorism: Skin Tone, Status and Inequality. *Sociology Compass*, 1(1), 237-254.
- Hunter, M. (2013). The Consequences of Colorism. (Ed. R. E. Hall). *The Melanin Millennium: Skin Color as 21st Century International Discourse* İçinde (s. 247-256). Dordrecht: New York: Springer.
- Irene V. Blair, C. M. (2002). The Role of Afrocentric Features in Person Perception. *Journal of Personality And Social Psychology*, 83(1), 5-25.
- Jones, T. (2000). Shades of Brown: The Law of Skin Color. *Duke Law Journal*, 49(6), 1487-1557.
- Kaya, L. K. (2017). Ten Rengi Ayrımcılığı: Afro-Türkler Örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 0(35), 61-76.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lovejoy, P. E. (1997). The African Diaspora: Revisionist Interpretations of Ethnicity, Culture and Religion Under Slavery. *Studies in the World History Ofslavery, Abolition and Emancipation*, 2(1), 1-23.
- Olpak, M. (2013). Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti’nde Evlatlık: Afro-Türkler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(1), 123-141.
- Pak, A. W.-P.; Dion, K. L. ve Dion, K. K. (1991). Social-Psychological Correlates of Experienced Discrimination: Test of the Double Jeopardy Hypothesis. *International Journal of Intercultural Relations*, 15(2), 243–253.
- Russell, K. W. (1992). *The Color Complex: The Politics Of Skin Color Among African Americans*.

-
- Şavran, G. T.; Suğur, N.; Koçak, T. F. A. ve Beklan Ç. O. (2012). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Taşgın, H. (2019). Afro-Türkler Etnik Köken ve Kimlik. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi* 1(1), 87-87.
- TDK (2018). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 09.05.2018 tarihinde erişildi.
- Thompson, J. K. (Ed.) (2001). *Body Image, Eating Disorders, And Obesity: An Integrative Guide for Assessment and Treatment*. Washington, DC: American Psychological Association, 1-20.
- Toksoy, G. (2007). *Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika Kökenli 'Türk' Olmanın Dünü ve Bugünü, Sözlü Tarih Çalışması*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Walker, A. (1983). *In Search of Our Mothers' Gardens*. San Diego: Harcourt.
- Williams, D. R. ve Williams-Morris, R. (2000). Racism and Mental Health: The African American Experience. *Ethnicity & Health*, 5(3-4), 243-268.
-

